

Vilets keel, vilets meel. ÕSiga või ÕSita

Margit Langemets
Eesti Keele Instituut | EKI

Rakenduslingvistika kevadkonverents 2025
„(De)standardiseerimine keeles ja kasutuses“
24.-25.04.2025

Üks tavaline tööpäev: koostame ÕSi

(sõnavalik: ei jää sisse)

ahvinägu, aplaager, hooramaja, jeever, jessuke, kantpea, klunn, krõõt, kärbsesitt, kööga, larama, lisna, lõhvard, loodotška, munajooja, nasvärk, OMG, perse saatma, pläma, pmst, prostoi, sakkis, selgroots, sitavanka, tiben-toben, tillist tõmbama, tutkit, tüng, täkutama, vilka, väärakas (KÕNEK, 272)

Üks tavaline tööpäev: koostame ÕSi (sõnavalik: ei jää sisse)

ahvinägu, aplaager, hooramaja, jeever, jessuke, kantpea, klunn, krõõt, kärbsesitt, kööga, larama, lisna, lõhvard, loodotška, munajooja, nasvärk, OMG, perse saatma, pläma, pmst, prostoi, sakkis, selgroots, sitavanka, tiben-toben, tillist tõmbama, tutkit, tüng, täkutama, vilka, väärakas (KÕNEK, 272)

aatomireaktor, anskop, ebak, eetsi, evituma, gratifitseerima, hudi, ilalakkuja, itsi, jamelema, jugar, jõnt-jõnt, kahukil, kenkama, kihivesi, kännukaalumine, laberik, lembur, leplane, lillendama, lämu, maremm, misenkaader, mügi, neimakas, nõres, nurama, pihtama, sablon, tiltsuma, tõht, toodam, tunavune, uhet, uudus, vahek (HARV, 471)

Üks tavaline tööpäev: koostame ÕSi (sõnavalik: ei jää sisse)

ahvinägu, aplaager, hooramaja, jeever, jessuke, kantpea, klunn, krõõt, kärbsesitt, kööga, larama, lisna, lõhvard, loodotška, munajooja, nasvärk, OMG, perse saatma, pläma, pmst, prostoi, sakkis, selgroots, sitavanka, tiben-toben, tillist tõmbama, tutkit, tüng, täkutama, vilka, väärakas (KÕNEK, 272)

aatomireaktor, anskop, ebak, eetsi, evituma, gratifitseerima, hudi, ilalakkuja, itsi, jamelema, jugar, jõnt-jõnt, kahukil, kenkama, kihivesi, kännukaalumine, laberik, lembur, leplane, lillendama, lämu, maremm, misenkaader, mügi, neimakas, nõres, nurama, pihtama, sablon, tiltsuma, tõht, toodam, tunavune, uhet, uudus, vahek (HARV, 471)

hoorapoeg, keberniit, lahmoon, morda, munn, mölakas, pano, pasapüks, pipravitt, pohhui, vändagängster (VULG, 47)

Üks tavaline tööpäev: koostame ÕSi

(sõnavalik: jäävad sisse = ÕSi sõnad, aga hoiatusega)

lenkstang KÕNEK (= juhtraud, leistang KÕNEK)

long drink, longero KÕNEK

puhvaika KÕNEK (= vatikuub, vattkuub)

suudlema (= musitama KÕNEK, musutama KÕNEK, mutsutama KÕNEK)

trotuaar KÕNEK (= kõnnitee)

lahtiütlus (= diskleimer KÕNEK)

hall pass KÕNEK (= välismaalase pass)

Üks tavaline tööpäev: koostame ÕSi

(sõnavalik: jäävad sisse = ÕSi sõnad, aga hoiatusega)

lenkstang KÕNEK (= juhtraud, leistang KÕNEK)

long drink, longero KÕNEK

puhvaika KÕNEK (= vatikuub, vattkuub)

suudlema (= musitama KÕNEK, musutama KÕNEK, mutsutama KÕNEK)

trotuaar KÕNEK (= kõnnitee)

lahtiütlus (= diskleimer KÕNEK)

hall pass KÕNEK (= välismaalase pass)

apsat VAN (= konts)

tsirkulaar VAN (= ringkiri)

tunguus VAN (= evenk)

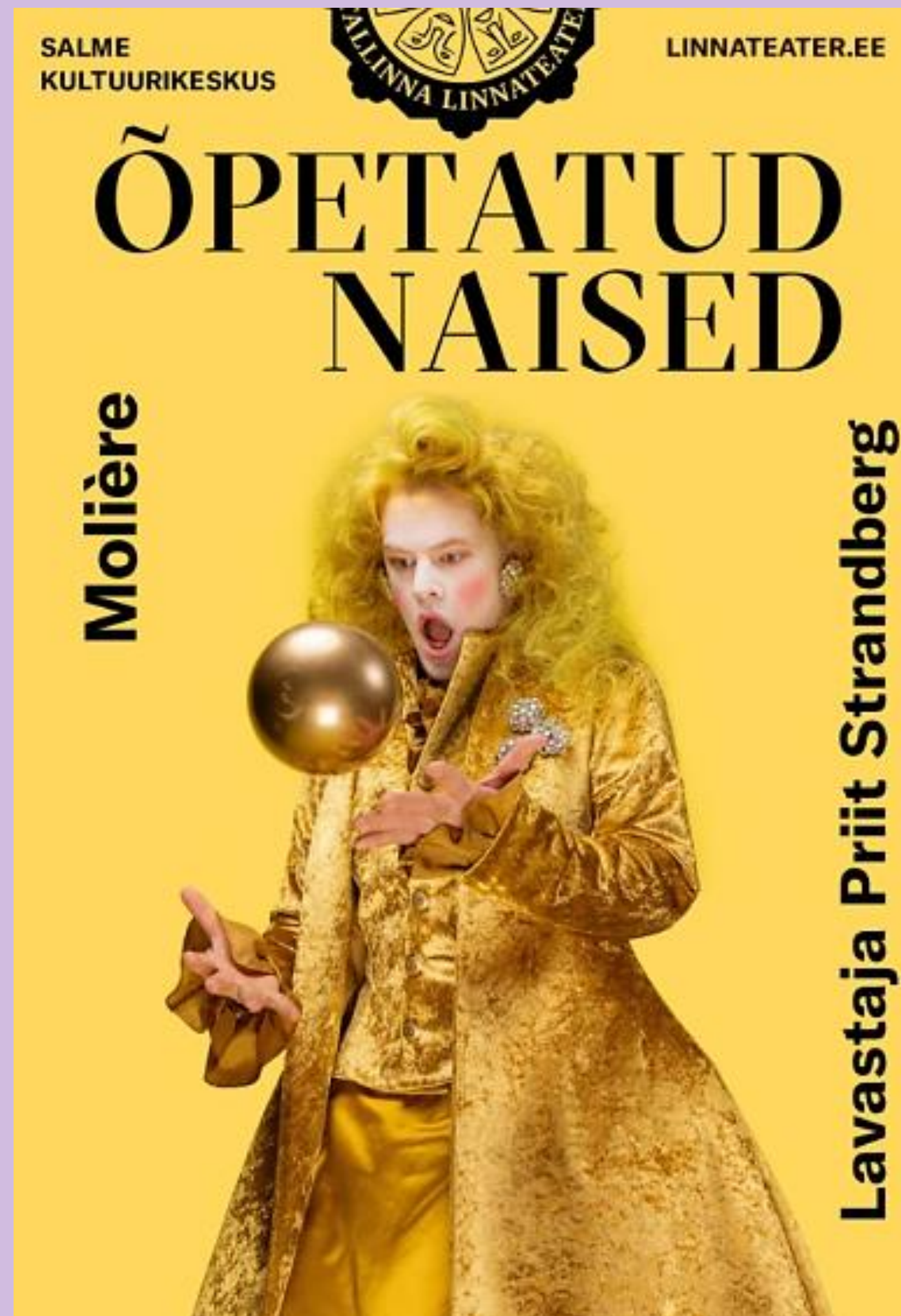
avalik maja VAN (= bordell, lõbumaja)

mürgitama (= kihvtitama VAN)

”

Õhtul teatris

võttis ahhetama

Philaminte, tubli kodanlasenaine

Philaminte.

Mu vaeva tabab naer, minu õpetust mõna,
sest see nurjatu tüüp lausus maitsetu sõna,
milles solvata saab keeleideaal,
mis vaidlematul moel fikseerit Vaugelas'l.

.. Ta ju kõigutab nii kõigi teaduste alust,
grammatikat, mil tuum nii ülev, suur ja tark,
et seda kuulab vürst ja monark!

Bélise, tubli kodanlasenaine

Bélise.

Meie keele struktuur temal pähe ei kulu –
aina jõledad vead!

.. Miks sa kinni ei pea valit sõnademäärast,
öeldes “sihanset”? Miks mitte “sellist” või säärast”?

.. Olen täiesti nõus, et sõna pole šikk.

.. Milleks esines sul siin kaksikord sufiks -gi?
„Mitte kuskilgi“! Oo, mis lapsus – küll on kole!

“

PHILAMINTE.

Vilets keel, vilets meel, ja kui sõge ja sompund!

PHILAMINTE.

Quelle bassesse, ô Ciel, et d'âme, et de langage !

Philaminte.

How base, oh heaven! and of soul and language!

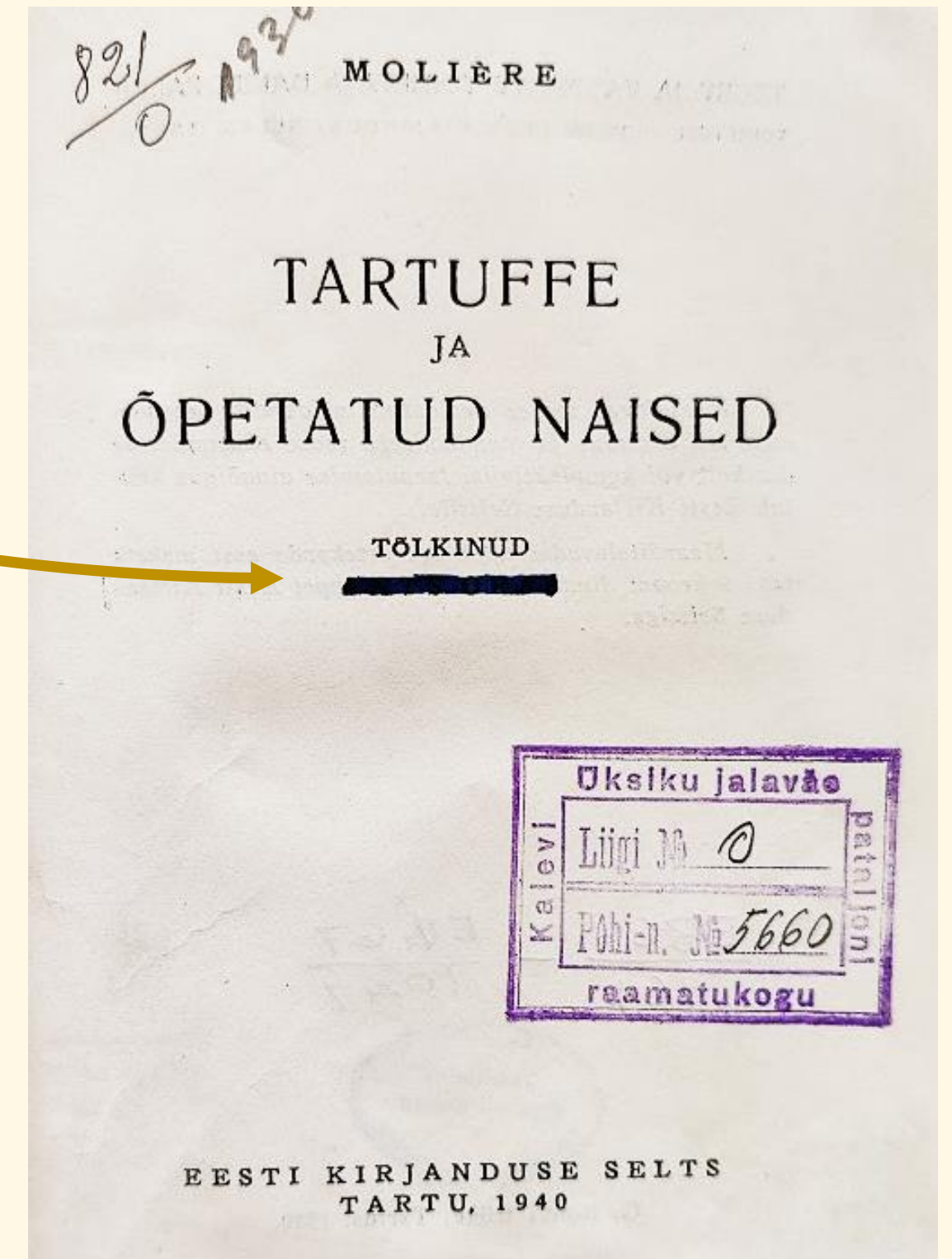
”

17. sajandi Prantsusmaa

- Prantsuse Akadeemia (*Académie française*) asutati 1635. aastal kardinal Richelieu algatusel prantsuse keele arendamiseks
- Claude Favre de Vaugelas (1585–1650)
 - akadeemia asutajaliige, tuntud oma põhjaliku prantsuse keele oskuse ja keelekasutuse korrektsuse poolest
 - sõnu ja väljendeid tuleb hinnata **ühiskonna parima osa (eliidi) keelekasutusviisi järgi**
 - “puhas” prantsuse keel
- Molière'i “Õpetatud naised” 1640

Molière 1622–1673

- *Les Femmes savantes*, 1672. Õpetatud naised, 1940, tlk Ants Oras (Hans Gottfried Oras)
- Näidendid, 1974. Eessõna Ott Ojamaa
- „kõige haljam klassik“
- „teeb tõsiste asjade üle nalja“, „pole kindel, missuguse tegelase sõnu võib puhta kullana võtta“
- oli ise näitleja ja lavastaja („kümnevõistleja“)
- kuningas – kodanlus – rahvas
- Eestis tõus 1930-ndatel, „prantsuse peenuse musternäide“, uus stiil: pretsioossus
- **tublid kodanlasenaised arvustavad (noorte, matside) kõnepruuki, kiidavad „kaunishinge“**
- kõnekeel (Kaalep: Oras „mõtles“ välja, A. Sang „valis“ välja)

Vilets keel, vilets meel
Õige keel, õige meel

Vilets keel, vilets meel (Molière 1640)

nurjatu tüüp lausus **maitsetu sõna**

.. Olen täiesti nõus, et **sõna pole šikk.**

Miks sa **kinni ei pea valit sõnademäärast,**

Meie **keele struktuur temal pähe ei kulu –**

milles solvata saab **keeleideaal,**

mis **vaidlematul moel fikseerit Vaugelas'l.**

et seda **kuulab vürst ja monark!**

ÕSi sõna

„parem“ X

ÕSi sõna

h`oo+ajaliselt**, parem **h`oo+ajati, **h`oo+ajuti** hooaegadel.

kõduma <27>, parem **kõdunema** <27> kõduks saama.

EKI teatmik, keelereeglid

ÕS, põhiseadus, keeleseadus, kirjakeele määrus ...

Uuskeel, uuskeele sõnaraamat (Orwell 1949)

- Kõiki mõisteid, mida vaja läheb, väljendatakse **ainult "ühe" sõnaga**, mille tähendus on rangelt piiritletud ja mille kõrvaltähendused on kõik kadunud ja unustatud. .. Kahemõttelisus ja tähendusvarjundid olid neist [= igapäevasõnadest] välja roogitud. .. kõigekülgne reeglipärasus **sünonüüme püüti vähendada**, niipalju kui võimalik mõeldud selleks, et väljendada lihtsaid eesmärgistatud mõtteid .. (= ametlik suhtlus) .. Üheteistkümnendas trükis me ei ole enam kuigi kaugel sellest eesmärgist. .. püüdi **sõnu lühendada**, kus iganes võimalik
 (Orwell, „1984“)

- Kõigis ühiskondades võib leida **tulihingelisi õige keelekasutuse kontrollijaid** Ameerika ühiskonnas tundub neid olevat lausa ülikülluses. .. Meid ootab ees millennium, millele on omased dekontekstualiseeritud, riski-, solvangu-, nüansi-, ajaloovabad sõnad – **neutraliseeritud** inimestevaheline suhtlus.

(Soyinka, Uuskeele ohud, Sirp 2017)

Vrd ÕS 2025

☰ ÕS SELGITAB

i Selgitused on töös, nende sõnastus võib muutuda. Järgmine ÕS ilmub 2025. aastal.

Sõnaühendid **päevast päeva**, **iga päev** ja tuletis **igapäevaselt** on tähenduses 'kogu aeg, pidevalt' sünonüümid. Varasemates ÕS-ides soovitati vältida tuletisi, mille sõnaliik ja tähendus on algsega võrreldes sama (*iga päev*, *igal päeval* > *igapäevane* > *igapäevaselt*), kuid kasutuses võivad need juurduda. Eesti keele ühendkorpuse (2023) tarbe- ja teabetekstides on kõige sagedam sõnaühend *iga päev* (66%), järgnevad tuletis *igapäevaselt* (30%) ja sõnaühend *päevast päeva* (4%). ÕS 2025-s on lähtunud põhimõttest, et produktiivsetes tuletustüüpides võivad uued sõnakujud tekkida ka sama tähenduse jaoks (Kasik 2015: 47).

”ÕS ja tegelik pruuk veavad juusnoota”

(Uno Liivaku 2005)

Ideaal: laitmatu kirjakeel

- “ÕS-is esitatakse hulk sõnu looksulgudes, mis tähendab, et neid on soovitatav vältida. Teiste kohta öeldakse, et nad ei tähenda seda, mida tegelikus pruugis. Ja kolmandate kohta soovitatakse paremaid võimalusi. Nende soovituste järgimine tähendaks laitmatut (kirjakeelset) keelekasutust.”
- läbi, kaasaegne (1999), vabandama (1969), asine (1999), plastik (1999), pasta (1999), peale-pärast, ajahetk

(Uno Liivaku 2005)

- vrd ÕS 1999–2013: **lao/seis** kõige laos hoitava seis kindlal **ajahetkel**

- aga ÕS 2018: **l`ao+s`eis** kõige laos hoitava seis kindlal hetkel

Kas ÕS on eksiteel?

- Muutuv tähendusmaht (uued, nihkunud tähendused)
- "Niisuguseid **mitme taaga** vedajaid on teisigi." (polüseemia)
- Kõik oleneb sellest, kas lugejad ja kuulajad ning kõnelejad ja kirjutajad on n-ö ühel lainel, mõistavad sõnu ühtmoodi. **Mõistmises on põlvkonniti suuri erinevusi.** Vanemad inimesed mõistavad sõnu kunagises, nooremad praeguses tähenduses. Eks mõista ka haritud inimesed teisiti kui harimatud, maainimesed teisiti kui linnarahvas, riigiametnikud üht- ja teised kodanikud teistmoodi. Ideaaljuhul peaks kirjakeele norm, ÕS-i eeskiri kõigile ühine olema, kuid **ideaali pole saavutatud kunagi ega kusagil.**
- Siinsega ei taheta öelda, et ÕS on eksiteel. Keelekorralduse suuri mureküsimusi on, kas ja kui, siis millal ja missuguseid tegeliku keelepruugi muutusi normiks tunnistada või tunnistamata jätta.

(Uno Liivaku 2005)

Kirjakeel ja ühiskeel 1918 jj

- Kõiki säherdusi ja palju muidki ortograafilisi ning etümoloogilisi **kõikuvusi ja väärnähtusi** on nüüd Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne “Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamat”, mis Tallinna kirjastuse ühisuse “Rahvakapitali” kirjastuselt möödaläinud aasta sügiseks müügile tuli, kõrvaldama ilmunud.

(Tallinna Teataja 15.02.1919)

- Eesti keele õigekirjutuse õpetamise juures koolides tuleb Eesti Kirjanduse Seltsi poolt väljaantud **“Eesti õigekirjutuse sõnaraamat” tarvitusele võtta.**

(Sakala 21.01.1919)

- Ajad paranevad, aga mitte õigekirjutus

(Tallinna Teataja 02.12.1918)

- Paide õigekirjutus lonkab.

Sõites ringi meie kodumaa teistes linnades, on meeldiv lugeda keeleliselt **õieti** koostatud reklaam- ja ärisilte, kusjuures ei saa jätta märkimata, et osastava käände vormi on kasutatud õige laialdaselt ja meeldivalt.

(Järva Teataja 10.07.1936)

Ühe söögimaja aknal nägin kuulutust, kus uued ja endised hinnad kõrwu olid: „siapraat ene 5 rup., nüd 4 rup., lamma praat ene 4 rup., nüd 3 rup.; sub ene 2 rup., nüd 1 rup.“ ja nii edasi.

Ajad paranewad, aga mitte õigekirjutus.

+

Paide õigekirjutus lonkab.

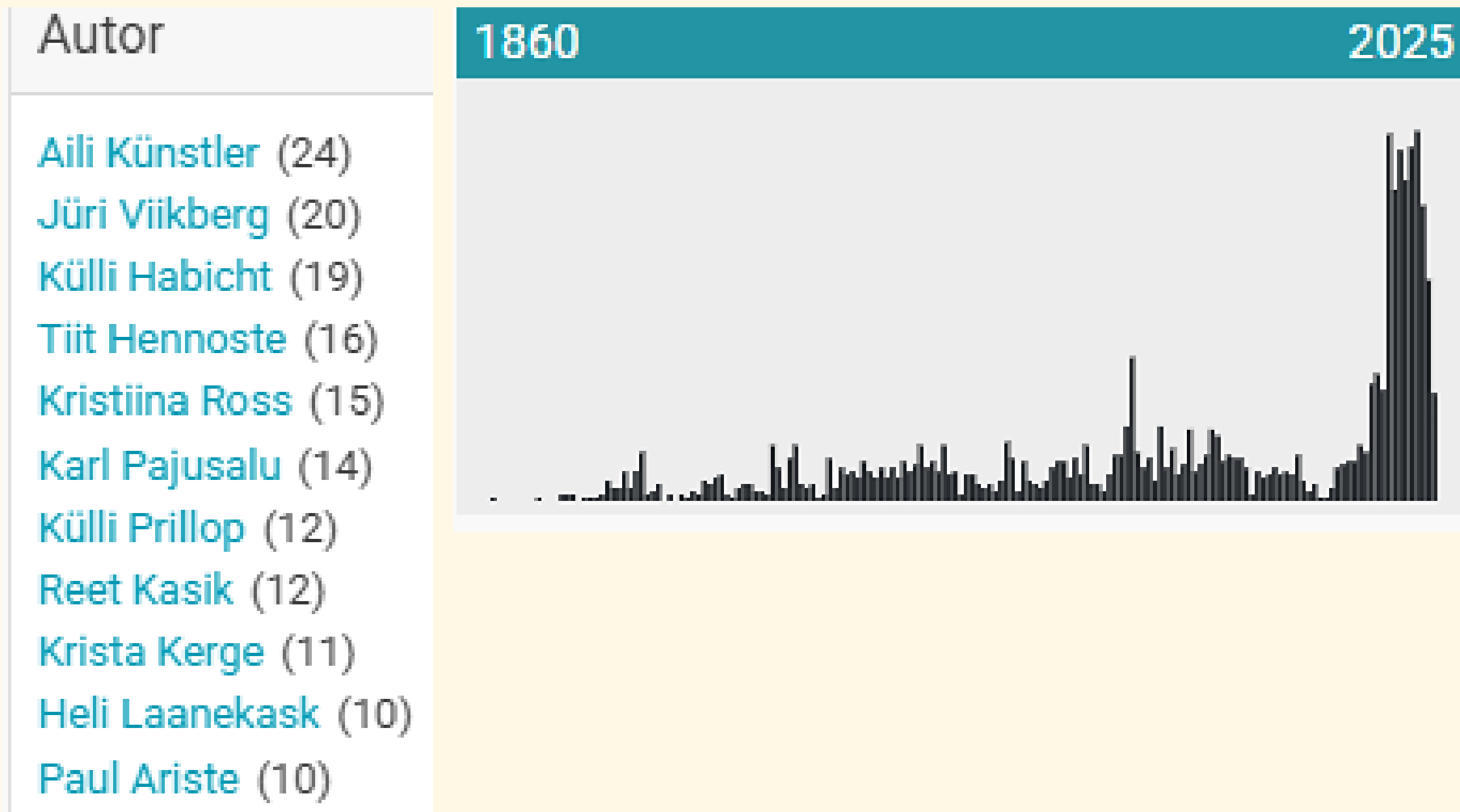
Sõites ringi meie kodumaa teistes linnades, on meeldiv lugeda keeleliselt õieti koostatud reklaam- ja ärisilte, kusjuures ei saa jätta märkimata, et osastava käände vormi on kasutatud õige laialdaselt ja meeldivalt.

Kirjakeel ja ühiskeel: 1930-ndad

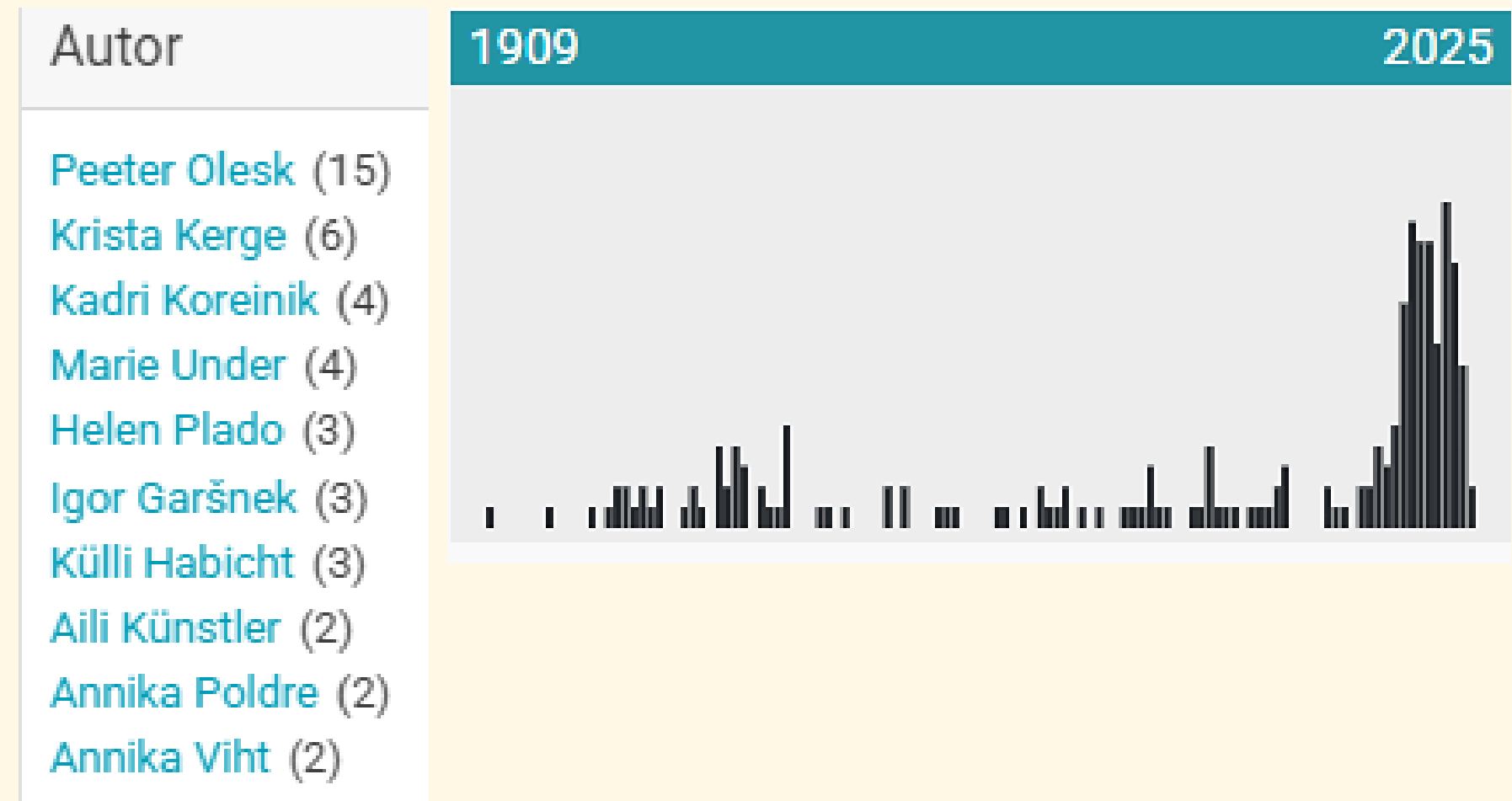
- .. vaidluste tulipunktiks oli, kas kirjakeel peab arvestama ühiskeelt või ühiskeel kirjakeelt. Prof. A. Saareste sõna võttes avaldas arvamist, et **kirjakeel arvestagu siiski ühiskeelt**, kuna siis õpilastel saaks säästetud palju vaeva. Nad ei pruugiks ümber õppida neid vorme, milliseid kirjakeel loeb veaks, kuigi nad samal ajal ühiskeeles valitsevad. (Uus Eesti 30.12.1939, õpetajate kongress)
- Meil pole ühtki üldiselt tunnustatud keeleõpikut või grammatikat, milles oleks loodud kindel alus ja süsteem. Väljaantud **õigekeelsuse sõnaraamatud kubisevad paralleelseist keelendeist** ja need sõnaraamatud **muudavad iga uue trükiga oma sisu**.
(Õpetajad otsivad **pääseteed keelesegadusest** Päevaleht 17.05.1936)
- **Kirjakeel tungib igal teadusealal peale suure jõuga ja hävitab hoolimatult rahvapärasuse** mõtete väljendamises. Kool ühtlustab keelt, kirjandus aitab sellele kaasa ja kogu nähete sõnastus muutub aegamööda ühetaoliseks, raamatuliseks, milles põlissõnad vahelduvad aina kunstlikult loodud sõnadega.
(Postimees 10.02.1930)
- Mag. P. Ariste soovib näidata, et ka nüüd, millal meie kirjakeel paistab olevat peaaegu valmis, oleks veel **mõndagi õppida rahvakeelest** .. (Postimees 13.11.1937)

Kirjakeel ja ühiskeel (tegelik pruuk)

„kirjakeel“ (Digar, 2127 vastet)

„ühiskeel“ (Digar, 208 vastet)

ÕSi ajakohastamine: õigusruum

Ametlik sõnaraamat

keeltel, kus on (olnud) akadeemia, Euroopas 17.-18. saj

- itaalia „Vocabolario degli Accademici della Crusca“ (1612, Firenze)
- prantsuse „Dictionnaire de l'Académie françoise“ (1694, Pariis; 9. trükk 2024: Macron)
- 18. saj Saksa, Hispaania, Inglismaa, Taani, Rootsi (käsk 1786, 1900–2023), Holland, Portugal, Venemaa

inglise keelel pole ametlikku

Prantsuse akadeemia sõnaraamat on ametlik autoriteet sõnakasutuse, sõnavara ja grammatika alal, siiski **pole** selle soovitustel **seaduse jõudu**

„uued“ sõnad: *soda, sauna, yuppie*
(vrd puudu *tiktokeur, vlog, smartphone, émoji*)
(Hugh Schofield, BBC News 14.11.2024)

Põhiseadus (RT I, 15.05.2015, 2)

- .. kindlustada ja arendada riiki, mis .. peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade
 - Eesti riigikeel on eesti keel.
 - Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste .. või muude asjaolude tõttu.
 - Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust.
 - Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamiskeel on eesti keel.
-
- "kirjakeel" puudub

Keeleseadus (RT I, 18.03.2011, 1)

- .. arendada, säilitada ja kaitsta eesti keelt ning tagada eesti keele kasutamine peamise suhtluskeelena kõikides avaliku elu valdkondades.
- Eesti riigikeel on eesti keel.

§ 4. Ametlik ja avalik keelekasutus ning eesti kirjakeele norm

(1) Ametlik keelekasutus on riigi ametiasutuse ja valitsusasutuse hallatava riigiasutuse (edaspidi *riigiasutus*) ning kohaliku omavalitsuse ametiasutuse ja kohaliku omavalitsuse ametiasutuse hallatava asutuse (edaspidi *kohaliku omavalitsuse asutus*), notari, kohtutäituri ja vandetõlgi ning nende büroo või muu avaliku halduse ülesandeid täitma volitatud asutuse, kogu või isiku dokumentide, veebilehe, siltide, viitade ja teadaannete keelekasutus. Ametlik keelekasutus peab vastama eesti kirjakeele normile (edaspidi *kirjakeele norm*). Murdekeele põlisel kasutusel võib kirjakeele normi kohasele tekstile lisada samasisulise teksti vastavas murdekeeles.

(2) Kirjakeele normi all mõistetakse õigekirjutuslike, grammatiliste ja sõnavaraliste normingute ja soovitude süsteemi. Kirjakeele normi rakendamise korra kehtestab Vabariigi Valitsus määrusega.

(3) Muudes avalikkusele suunatud tekstides, millele ei kohaldata ametliku keelekasutuse nõuet, sealhulgas eesti keele kasutamisel meedias, järgitakse keelekasutuse head tava.

- Keelevaldkonda .. ja eesti keele alast teadus- ja arendustegevust suunab ja koordineerib Haridus- ja Teadusministeerium.
- “kirjakeele norm”, “ametlik keel”

Eesti kirjakeele norm (RT I, 14.06.2011, 3)

§ 1. Eesti kirjakeele norm

Eesti kirjakeele normi (edaspidi *kirjakeele norm*) all mõistetakse õigekirjutuslike, grammatiliste ja sõnavaraliste normingute ja soovitude süsteemi. Kirjakeele norm peab tagama ametliku keelekasutuse ühtluse ja selguse ning soodustama keelekasutuse hea tava rakendamist.

§ 2. Kirjakeele normi rakendamine

(1) Kirjakeele norm on määratud Eesti Keele Instituudi uusima õigekeelsussõnaraamatuga, Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsustega ning keeleteoimkonnas heaks kiidetud ortograafiareeglistiku, normatiivse käsiraamatu ja grammatikaga.

(2) Lõikes 1 nimetatud kirjakeele normi allikad tähistatakse järgmiselt:

- 1) õigekeelsussõnaraamatu tiitellehe pöördele märgitakse tekst „Kirjakeele normi alus alates/kuupäev/” ja õigekeelsussõnaraamatu võrguversioonile lisatakse märged „Vastab väljaandele/uusima õigekeelsussõnaraamatu pealkiri ja ilumumisanndmed/”. Kirjakeele normi alus alates/kuupäev/”;
- 2) Emakeele Seltsi keeleteoimkonnas heaks kiidetud ortograafiareeglistiku, normatiivse käsiraamatu ja grammatika tiitellehe pöördele märgitakse tekst „Heaks kiitnud Emakeele Seltsi keeleteoimkond”.

(3) Oskussõnavara osas täiendavad ja täpsustavad kirjakeele normi oskussõnastikud, mille on heaks kiitnud Eesti Terminoloogia Ühing koostöös asjaomaste ministriumidega ja asutustega, mille põhikirjas on ette nähtud eesti keele uurimine ja korraldamine.

(4) Nimede osas täiendavad ja täpsustavad kirjakeele normi „Nimeseadus”, „Kohanimeseadus” ja muud asjaomased õigusaktid.

§ 3. Kirjakeele normi alane nõustamine

Kirjakeele normi alal annab nõu Eesti Keele Instituut.

- “õigekeelsussõnaraamat”, “hea tava” (defineerimata)

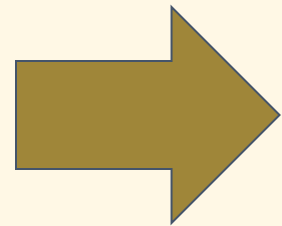
Kevad 2024

Õiguskantsler: [uus ÕS peaks lähtuma keeleseaduse nõuetest](#). ERR 07.03.2024

"Uue õigekeelsussõnaraamatu ilmumiseni on jäänud poolteist aastat ja teatavasti soovib Eesti Keele Instituut uue ÕS-i kokku panna EKI ühendsõnastiku põhjal.

Juhin tähelepanu, et keeleseaduse neljanda paragrahvi kohaselt peab ametlik keelekasutus vastama eesti kirjakeele normile. Uusim õigekeelsussõnaraamat on üks kirjakeele normi allikas," selgitas Madise.

Ta toob kirjas välja, et keeleseadus määratleb kirjakeele normi selgelt: kirjakeele normi all mõistetakse õigekirjutuslike, grammatiliste ja sõnavaraliste normingute ja soovitude süsteemi. "Kirjakeele normi all peetakse keeleseaduses silmas piiravat ja suunavat normi, mille täitmine on ametlikus suhtluses kohustuslik.

kirjakeele norm (piirav, suunav) on kohustuslik ametlikus suhtluses

- ÕS on kirjakeele normi alus (ametlikus suhtluses), ? on ametlik sõnaraamat

Arengukava, tegevuskava

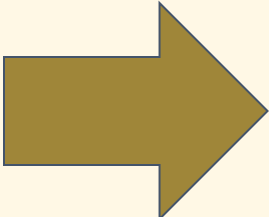
- Eesti keele arengukava 2021–2035
 - Kirjakeele arendamisel võetakse arvesse tegelikku keelekasutust ja keeleuurimise tulemusi.
- ÕSi ja EKI teatmiku koostamise tegevuskava 2022–2025 (EKI, HTM)
 - Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2025 (edaspidi ÕS) ilmub paberil, veebis avaldatakse sellele vastav veebiversioon. Sisaldab kirjakeele sõnavaralisi norminguid ja soovitusi. Kirjakeele normi alus alates 01.01.2026.
 - ÕS 2025
 - Hõlmab kogu kirjakeelt: keelt, mis käibib suhtluses, kirjanduses, ajakirjanduses ja mujal, eri registreid ja osaliselt ka oskuskeelt.
 - Esindab tänapäeva eesti keelt.
 - Sisaldab umbes 55 000 eesti sõna.
 - Lähtub samadest põhimõtetest ja peab silmas samu eesmärke kui ÕS 2013 ja ÕS 2018: esitab õigekirjutuslike, grammatiliste ja sõnavaraliste normingute ja soovituste süsteemi.
 - Uuendatud ja täiendatud eesti keele korpuse ja keeleteaduse uurimistulemuste põhjal.

ÕSi ajakohastamine: sisu

Tegelik pruuk, keeleuurimine

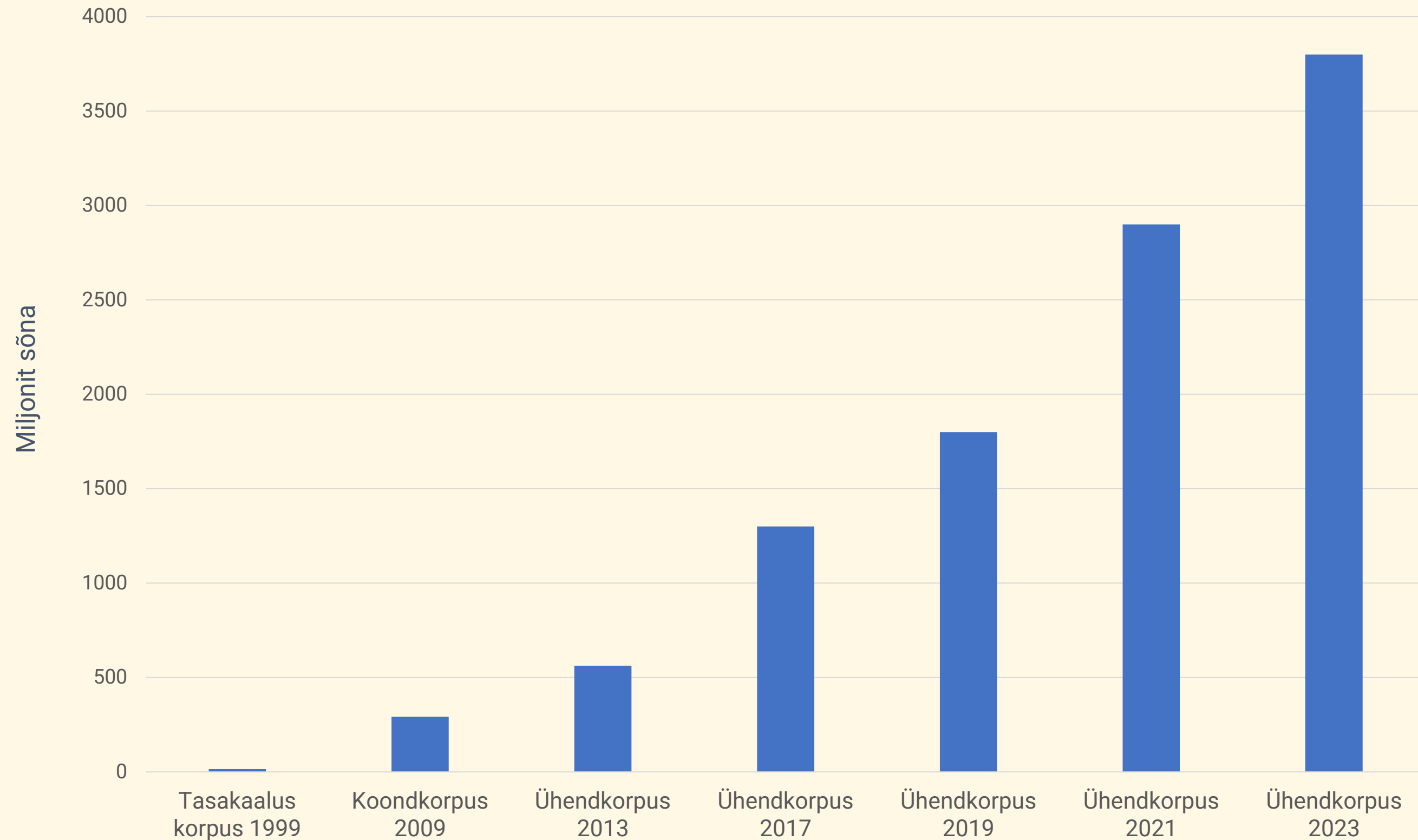
- eesti keele ühendkorpus 2023 (= keeleandmed, kirjalik keel, 3,8 mld sõna)
 - žanrid, nt perioodika, kirjandus, akadeemiline
 - teemad, nt kultuur ja meelelahutus, sport, juura
- märkamisest uurimise ja kirjeldamiseni
 - pelgad tähelepanekud, nt EKI teatmikus [Käänamine: normingud ja tegelik kasutus](#), [Õigekirjaprobleeme](#), Sõnaveebi/keelenõu tagasiside
 - **magistri- ja doktoritööd, teadusartiklid, koguteosed**
 - (vajadusel, esildise alusel) ES keeleteoimkonna arutus ja otsused
 - „Iga keeledetaili pole jõutud luubi alla võtta ja põhjendada, ja nii on kujunenud ka norminguid ja soovitusi, mis kasutuses juurduda ei taha.“ (Helle Metslang, Wiedemanni kõne 2020)
 - eesti grammatika (2023) on kirjeldav, mitte normiv grammatika
 - alates 1930-ndatest on järgitud põhimõtet, et kehtestatud **kirjakeele norm ja tegelik keelekasutus** ei tohiks teineteisest ülemäära lahkeda (vrd Aavik ei näe „miskit viga sellest, kui kirjakeel läheb lahku rahvakeelest“, 1932)

EKI ühendsõnastik ja ÕS toetuvad keeleuurimise tulemustele

Eesti kirjakeele korpused

(allikas: Arvi Tavast)

Sõnavara (sõnavalik)

- kujundame ÕSile selgema neutraalse / ameti- ja tarbekeele joone
 - Ootan põnevusega uue ÕS-i ilmumist 2025. aastal, sest siis on **kirjakeele kiht** loodetavasti ühendsõnastikust taas välja sõelutud. (Mäekivi 2023)
 - Sõnaveebi ühendsõnastik võiks vabalt olla uusust seletav sõnastik, ÕS aga **neutraalset sõnavara** esitav **soovitussõnastik** – eeldusel, et neutraalseks ei peeta üksnes **ametitekstide** sõnu, vaid **kõigis tarbetekstides, sh õppe- ja teadustekstides** soovitatavaid sõnu. (Nemvalts 2023)
- hoiame lahus üldkeele ja oskuskeele, ÕSis on eeskätt üldkeel, oskuskeele info on Sõnaveebi terminibaasides (150+)
 - **Normitud kirjakeeles tuleks lahus hoida üldkasutatav sõnavara ehk üldkeel ja oskussõnavara.** Minu meelest on just siin **üldkeele korpustest suur abi.** .. Teiselt poolt on **ligi sada aastat** püütud oskuskeeles luua **(pool)kunstlikke eraldusjooni (õpitöö ja õppetöö, autorsus ja autorlus, lumekate ja lumikate, paksend ja paksendus)** ja osalt on need mõju avaldanud ka üldkeelele. Seda enam, et õigekeelsussõnaraamatutes on alates J. V. Veskest eelistatud terminoloogilisi sõnakujusid ja -tähendusi, alguses rangemalt, nüüd pigem soovitusena. **Aga ikka on terminina fikseeritud sõnakuju ÕSis esikohal, argikeelne teisel kohal.** Minu meelest peaks üldkeele sõnaraamatus olema vastupidi: üldkeele sõnakuju (mida ei sobi nimetada argikeelseks) esikohal. (Kasik 2021)

Põhiseaduse sõnad

- 1692 lemmat (Arvi Tavasti andmed, märts 2024)
- ÕSist puudunud sõnad
 - **istungipäev, riigivärv, teaduskatse, toitjakaotus, tulundusettevõte, tulundusühendus, tulundusühing** (vrd ÕSis on: *tulundusühistu*), **välisleping, ühisasutus**
- “halvad” sõnad
 - **loodusressurss**
- vrd ÕS 2013, 2018: **loodus+ressursid, parem loodusvarad.**

Uued sõnad ÕS 2025-s

2020 (45/149)	2021 (116/280)	2022 (205/299)	2023 (70/256)	2024 (55/262)	2025 (8/59)
diginomaad	biopoliitika	briif	ajuudu	digistress	esitlusruum
kaugtõendama	COVID-19-tõend	ennastjuhtiv	butiikhotell	elupuhune	NB8
late	digimajandus	häkkima	cis-mees	kvadroobika	temporühm
poke	<i>frappuccino</i>	inva-WC	hajaenergeetika	üleminekukool	sisurikkuja
vegeburger	hübriidtöö	kupsik	karvuma	golfama	täiturmootor

Keeruline valida

(sõnavalik: ei jää sisse = jäävad EKI ühendsõnastikku)

- ajuvamm, akutroll, alaharitud, alaväärtustama, alternatiivkütus, AMR, autokaamera, bifoobia, biopõhine, digikukkur, digivõhik, e-rehkendus, firmamatja, HVO-kütus, kanakarja kambakas, kliimaäng, koosloomepäevak, kõvasoolakala, kuldparandus, legotama, liugpomm, lobeerima, lõpuraamat, maksufestival, marmorvähk, meemima, moegurmaan, müksaton, õpilarp, pehmerobot, pesubetoon, platvormkemikaal, poliithäma, ringallkirjastama, rohedisel, rumineerima, sendisaagimine, sõidukaamera, sorterprügikast, supsutama, tehnoptimism, telko, teranostika, turvatalastu, UV-mark, valvefeminist, üksleht, ämblikusiid, äpitakso ...
- igal aastal lisandub ca 200–250 uut sõna: Sõnaveebis sildiga UUS (AASTAARV)
 - vrd EKI ühendsõnastikus ligi 2000 (sildiga “UUS”), neist ÕS 2025-s ca 500
- EKI ühendsõnastikus hakkame neid eraldi lehel kuvama (lähitulevikus)

Näitelaused

(haruldased: ei jää sisse)

Kaob kahkjasse akku. (agu)

Pea suu, mis sa plagised. (plagisema)

Uus rehi aheti parsile. (rehi)

Suurekaliibriline sul. (suli)

Aega on nii et tapab. (tapma)

Väärame võimuka käega ikke, mis lasub me pääl .. (väärama)

Viskab viis pihku. (viis)

Haldjate jalaast kastesel aotunnil. (jalaast)

Urgitses võimule pürgija minevikust paar pattu välja. (urgitsema)

Kukk vopsib kanu. (vopsima)

Hobune hinkus kurjalt. (hinkuma)

Vaskisil liuul. (liud)

Sooled käivad kubemes. (sool)

Vänts liha. (vänts)

Uurib ombrograafi meeret. (meere)

Lapsed kõplavad üksteise uhal. (uhal)

Kes käiks eeli, näitaks rada? (eeli)

Eestotsast läheb sisse, tagant tuleb välja.
(eestotsast, tagant)

Näitelaused

(sugupoolte teemad: ei jää sisse)

Laia ahtriga naisterahvas. (ahter)

Naine on ära naerdud. (naerma)

Üks laps käekõrval, teine vöö all. (vöö)

Naine turritas mehe peale. (turritama)

.. on puusast tüse. (tüse)

Mine sa tea, kes Marile selle vääksu tegi. (vääks)

Tüdruk läks sohki. (sohk)

Ulale läinud naine. (ula)

Kalaverega naine. (kalaveri)

Madal ja matsakas naine nagu mätas. (mätas)

Ta pole mees, vaid pastel. (pastel)

Urbse ninaga vanamees. (urbne)

Vanamees vohmib eite. (vohmima)

Luukur mees. (luukur)

Rautas tüdruku enneaegu ära. (rautama)

Poisid kastavad tüdruku sõrmeotsaga ära.

(sõrmeots)

Tõmbas londi täis. (lont)

Poiss sai rihmaga pookida. (pookima)

Laps väärib vitsa. (väärima)

Prõmmib lastega. (prõmmima)

ÕS ja variatiivsus

Keele variatiivsus (Kerge 2003) / Eesti keeled (Hennoste)

- leksikaalne norm on mitmetahuline, keel on sünonüümiast küllastatud kuid harva kuuluvad sünonüümid ühte keelevarianti (Kerge 2003: 28)
- sõnaraamat annab infot keelendi kasutusväärtusest (Kerge 2003: 28)
 - **võimlemine** (igapäevakeel), **võimlemistund** (ühiskeeles neutraalne), **kehaline kasvatus** (haridustermin, ühiskeelde kuuluv oskuskeelend)
 - **kehka** KÕNEK, **keka** KÕNEK
 - **liikumine**, **liikumisõpetus** (koolides al 2024)
- tüüpilist „eesti keele teksti“ ei ole olemas, allkeelte süntaksi keerukus on väga erinev (Kerge 2003: 42)

liikumine <l'iikumine GRAM>

liikumisõpetus <l'iikumis+õpetus GRAM> (= kehaline kasvatus)

võimlemine <v'õimlemine GRAM>

Keele variatiivsus

- kirjalikud tekstid (Kerge 2003: 50-55)
 - prototüüpsest formaalne suhtlus (teadus, õigus) ÕS
 - prototüüpsest vaba ehk informaalne suhtlus (ilukirjandus, igapäevakeel) ? ÕS
- valdkonda iseloomustab (Kerge 2003: 50-55)
 - primaarselt sõnavara sõnastik
 - sekundaarselt süntaks teatmik
 - eri olukordades aktiveeritud registrid (eriline morfoloogia, eriline süntaks)
- Ükski **tekst** pole kunagi oma ümbrusest eraldatud, vaid on alati mingis kontekstis.
- Eri suhtlusolukorras kasutatakse erisuguseid keelevariante: valitakse sobiv **register**, olukorrale sobiv keelekasutus.

(Johannes 3. Gümnaasiumi eesti keel. Koolibri, ptk 4.2. Tekstide liigitamine)

Keele variatiivsus

- kirjalikud tekstid (Kerge 2003: 50-55)
 - prototüüpsest formaalne suhtlus (teadus, õigus) ÕS
 - prototüüpsest vaba ehk informaalne suhtlus (ilukirjandus, igapäevakeel) ? ÕS
- valdkonda iseloomustab (Kerge 2003: 50-55)
 - primaarselt sõnavara sõnastik
 - sekundaarselt süntaks teatmik
 - eri olukordades aktiveeritud registrid (eriline morfoloogia, eriline süntaks)
- Ükski sõna pole kunagi oma ümbrusest eraldatud, vaid on alati mingis kontekstis.
- Eri suhtlusolukorras kasutatakse erisuguseid keelevariante: valitakse sobiv register, olukorrale sobiv keelekasutus.

(Johannes 3. Gümnaasiumi eesti keel. Koolibri, ptk 4.2. Tekstide liigitamine)

ÕSiga või ÕSita.
Kas norm on ainult ÕSis?

ÕS ja Sõnaveeb

- **Õiguslikult** on kirjakeele normi alus **ÕS 2025**. "Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2025" on kirjakeele normi alus alates **1. jaanuarist 2026**.
 - kirjakeele norm (piirav, suunav) on **kohustuslik ametikeeles** (*de iure*)
 - jääb muutumatuks ?7 aastaks
- **EKI ühendsõnastik on ÕSi ja kirjakeele normiga kooskõlas**
 - siin on info kirjakeele normi kohta (*de facto*)
 - siin on 3 x rohkem sõnu (180 000)
 - siin on kogu keeleinfo, eeskätt kõik tähendused, aga ka nt muude keelte vasted
- **150+ terminibaasi**
 - väga suur hulk eesti termineid (325 000)
- **EKI ühendsõnastik täieneb pidevalt**, muu hulgas kajastuvad siin **keeletoimkonna otsused**, mis on vastu võetud **pärast ÕS 2025 ilmumist**
- **terminibaasid täienevad pidevalt**

Sõnaveeb (opiq.ee): 6 vastust päringule „Sõnaveeb“

ÕS-i ja Sõnaveebi kasutamine

Vaata videost, kuidas kasutada ÕS-i võrdlusastmete moodustamisel.

ÕS-i ja Sõnaveebi kasutamine

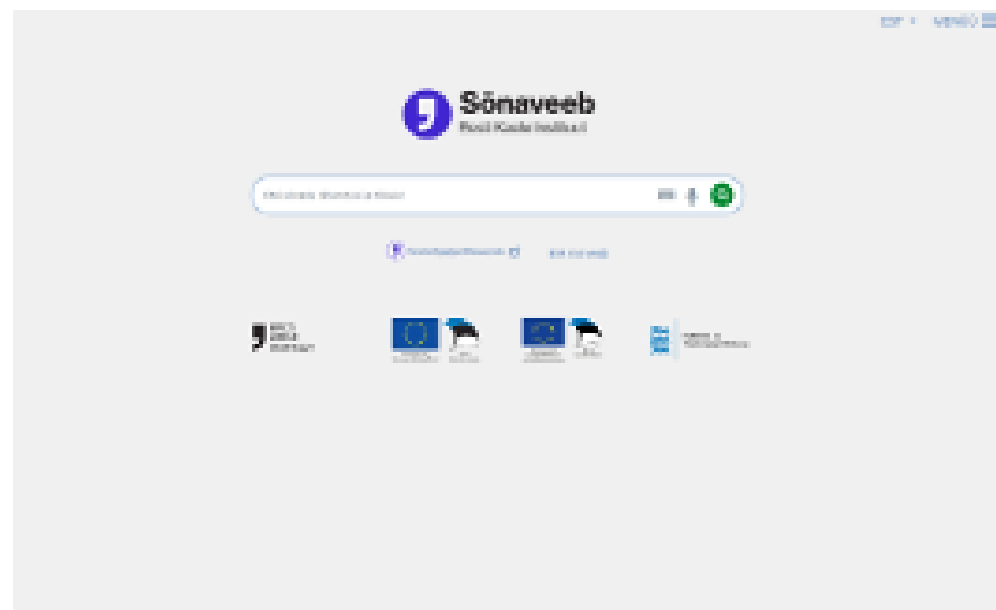
Sõnaveebis leiab omadussõnade võrdlusastmed lahtrist „Sõna seosed“.

ÕS-i ja Sõnaveebi kasutamine

Sõnaveebis leiab muuttüübi, aga ka kõik käändsõnade vormid lahtrist „Sõnavormid“. (Terve loendi nägemiseks klõpsa lingil „Näita tabelina“.)

Johannes 3. Eesti keel 6. klass. Avita, ptk 3.4. Võrdleme omadussõna ja 3.3. Veaohtlikud sõnavormid

Sõnaveeb (opiq.ee)

Paljud teatmeteosed (nt sõnaraamatud, entsüklopeediad) on ka internetis üleval. Nii saab usaldusväärse info kiiresti ja mugavalt kätte. Näiteks Eesti Keele Instituudi loodud veebilehelt Sõnaveeb (www.sonaveeb.ee) leiab infot sõnade kirjapildi, tähenduse, sõnavormide jm kohta

- Uuri Sõnaveebist, kas õige on kirjutada „kaamli“ või „kaameli“.

vrđ EKI teatmik:

Käänamine: normingud ja tegelik kasutus

Koostamisel

...õudne kaamel kaamel : kaameli : kaamelit Tegelikus kasutuses ka kaamel : kaamli : kaamlit.
Samasugused on paljud el- või...

Inimene ja ühiskond II kooliastmele. II osa. 5. klass. Avita, ptk 2.1. Teatmeteosed ja internet

„Paberist ÕS on nagu rahvuse sümbol“ (Maaleht 13.03.2025)

- Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi esimehe **Kaja Sarapuu** kinnitusel on ÕSi veebiversioon väga lihtne ja käepärane kasutada.
- „Eks koolides minnakse ka e-eksamitele üle ja siis võibolla on kummaline kasutada pabersõnaraamatut,“ lausus ta. „Aga las ta veel olla, paberist ÕS on praegu nagu rahvuse sümbol või keele maamärk, mille inimesed oma raamaturiiulisse ostavad. **Iseasi, kas nad seda ka kunagi avavad.**“

(Kaja Sarapuu, Maaleht 13.03.2025)

- Sõnaveebi kasutajauuring 2023

Tabel 8. Kuidas kasutaksite ÕS 2025? (N = 1350, 14 kommentaari)

Vastus	Arv	Osakaal
Kasutaksin ÕS 2025-t veebis	993	73,6%
Kasutaksin ÕS 2025-t nii veebis kui ka pabersõnaraamatuna	216	16,0%
Ma ei kasuta ka praegu ÕSi peaaegu üldse	76	5,6%
Ma ei kasutaks ÕS 2025-t pabersõnaraamatuna, aga soovin, et see oleks mul riulil olemas	49	3,6%
Kasutaksin ÕS 2025-t pabersõnaraamatuna, sest olen harjunud pabersõnaraamatut kasutama	16	1,2%
Kokku	1350	100%

Lõpetuseks

Vabatahtlik enesepiirang / Priitahtlik orjus

Tarand: Vabatahtlike enesepiirangute kõrval kitsendab keelekasutust ka õigusriigi

juriidiline loogika, milles kõige kõrgemal seisab keeleseadus, mis oma üldsõnalisusega pakub ammendamatu võimalusi juristidele kirjutada alamaid õigusakte, millega mingit keeleala reguleeritakse. Minnakse peensustesse, millega piiratakse sõnade, näiteks murdesõnade avalikku kasutust.

Kerge: Õigusliku regulatsiooni mõjusid keelele kardan väga. Ülereguleerimise fenomen, õigusaktide mõju keelele on hoopis suurem kui me oskame karta. Igal elualal on ju õiguslik külg olemas. Keele enda reguleerimine, vähemasti heade soovitude andmine muutub kohati võimatuks. Selleks, et muuta “rahvatervis” tagasi “tervishoiuks”, tuleks praegu muuta seadust ja kümme alama astme õigusakti. Me armastame neid akte igal tasandil koostada, aga mõju on kohutav, sest trafarett on asjaajamises kohustuslikuks muudetud. Halval kujul legaliseeritud termin on taak, mida tuleb kaua kanda, aga rahvusvahelisi standardeid legaliseerides ei mõtle keegi, kuidas sealsed väljendid teksti sobituvad.

(Kerge, Tarand 2004)

“See paaniline ülereeglistatud keelendusest kinnihoidmine suretab ju loomuliku keelevaistu välja !
Nagu miski priitahtlik orjus.
Hakkab nüüd nagu pisut järele andma.”

(Paul-Eerik Rummo, erakiri 03.02.2025)

Aitäh kuulamast!

Viited

Kasik, Reet. [Normikeel ja ühiskeel – eesti keel](#). Sirp 23.07.2021.

Kerge, Krista 2003. Keele variatiivsus ja *mine*-tuletus allkeelte süntaktilise keerukuse tegurina. Doktoritöö. Tallinna Ülikool, 2003.

Kerge, Tarand 2004 = Debatt. [Keel püsib koos, kui kõik seda õpivad](#). Krista Kerge ja Mari Tarandi vestlus. Eesti Päevaleht 20.03.2004.

Liivaku, Uno. Muutuv eesti keel. Tähelepanekuid (I). Õiguskeel 2005, 3–8.

Merilai, Arne. [Ain Kaalepi keeletegu](#). Usutlus emakeele suurmeistriga. Sirp 19.02.2010.

Merilai, Arne. [Hennoste keeletegu](#). Sirp 21.02.2025.

Mäekivi, Helika. [Lihtne keel ei ole sama mis lihtsakoeline keel](#). UT, sept 2023.

Nemvalts, Peep. [Sõnatsunami](#). Sirp 22.12.2023.

Orwell, George. 1984. Tallinn: Rahva Raamat, 2023. Sh “Uuskeele põhialused”, 381 jj.

Schofield, Hugh. [France's new dictionary struggles to keep up with the times](#). BBC News 14.11.2024.

Soyinka, Wole. [Uuskeele ohud](#). Sirp 27.01.2017.

Sõnaveebi kasutajauuring 2023. https://eki.ee/wp-content/uploads/2024/03/sonaveebi-kasutajauuring_2023.pdf